

ДО 80-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ДОКТОРА СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКИХ НАУК, ПРОФЕСОРА, АКАДЕМІКА УААН ВАЛЕРІЯ ПЕТРОВИЧА БУРКАТА

УДК 636.082:001:929Буркат

DOI: <https://doi.org/10.31073/abg.57.01>

АКАДЕМІК В. П. БУРКАТ – СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ ТА ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ВІДОМОГО ВЧЕНОГО, ПАТРІОТА І ГРОМАДСЬКОГО ДІЯЧА

**М. В. ГЛАДІЙ¹, Ю. Ф. МЕЛЬНИК², Ю. П. ПОЛУПАН³, С. І. КОВТУН³,
І. С. БОРОДАЙ⁴, О. В. БОЙКО³**

¹Національна академія аграрних наук України (Київ, Україна)

²ПАТ «Миронівський хлібопродукт» (Київ, Україна)

³Інститут розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця НААН (Чубинське, Україна)

⁴Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (Київ, Україна)

boyko_lena@ua.fm

Проаналізовано життєвий шлях і напрями наукової діяльності доктора сільськогосподарських наук, професора, академіка УААН В. П. Бурката. Узагальнено його основні здобутки з розроблення теорії і методології породотворення у скотарстві, виведення спеціалізованих високопродуктивних порід великої рогатої худоби, збереження генофонду сільськогосподарських тварин. Охарактеризовано внесок у розвиток генетичних і біотехнологічних основ селекції у скотарстві України. Наведено оцінку науково-організаційної діяльності вченого у контексті становлення провідних галузевих науково-дослідних установ, активізації наукових досліджень. Висвітлено науково-консультативну та громадську діяльність В. П. Бурката.

Ключові слова: скотарство, порода, селекція, породотворення, збереження генофонду тварин, біотехнологія

ACADEMIC V. P. BURKAT – PAGES OF BIOGRAPHY AND CREATIVITY OF A FAMOUS SCIENTIST, PATRIOT AND PUBLIC FIGURE

M. V. Gladyy¹, Yu. F. Melnik², Yu. P. Polupan³, S. I. Kovtun³, I. S. Borodai⁴, O. V. Boiko³

¹National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (Kiev, Ukraine)

²PJSC «Myronivsky Hliboproduct» (Kyiv, Ukraine)

³Institute of Animal Breeding and Genetics nd. a. M.V.Zubets of NAAS (Chubynske, Ukraine)

⁴National Scientific Agricultural Library of NAAS (Kiev, Ukraine)

The life course and directions of scientific activity of the doctor of agricultural sciences, professor, academician of the UAAS V. P. Burkat are analyzed. It summarizes the main achievements in the development of the theory and methodology of breed formation in cattle breeding, the breeding of specialized highly productive breeds of cattle, and the preservation of the gene pool of farm animals. The contribution to the development of the genetic and biotechnological bases of breeding in the cattle breeding of Ukraine is characterized. An assessment of the scientific and organizational

activities of the scientist in the context of the formation of leading research institutions, enhancement of scientific research is given. The scientific advisory and social activities of V. P. Burkat are covered. Key words: **cattle breeding, breed, breeding, preservation of the gene pool of animals, biotechnology**

АКАДЕМИК В. П. БУРКАТ – СТРАНИЦЫ БИОГРАФИИ И ТВОРЧЕСТВО ИЗВЕСТНОГО УЧЕНОГО, ПАТРИОТА И ОБЩЕСТВЕННОГО ДЕЯТЕЛЯ

М. В. Гладий¹, Ю. Ф. Мельник², Ю. П. Полупан³, С. И. Ковтун³, И. С. Бородай⁴, Е. В. Бойко³

¹Национальная академия аграрных наук Украины (Киев, Украина)

²ПАО «Мироновский хлебопродукт» (Киев, Украина)

³Институт разведения и генетики животных имени М.В.Зубца НААН (Чубинское, Украина)

⁴Национальна научная сельскохозяйственная библиотека НААН (Киев, Украина)

Проанализированы жизненный путь и направления научной деятельности доктора сельскохозяйственных наук, профессора, академика УААН В. П. Бурката. Обобщены его основные достижения в разработке теории и методологии породообразования в скотоводстве, выведении специализированных высокопродуктивных пород крупного рогатого скота, сохранении генофонда сельскохозяйственных животных. Охарактеризован вклад в развитие генетических и биотехнологических основ селекции в скотоводстве Украины. Приведена оценка научно-организационной деятельности ученого в контексте становления ведущих научно-исследовательских учреждений, активизации научных исследований. Освещена научно-консультативная и общественная деятельность В. П. Бурката.

Ключевые слова: скотоводство, порода, селекция, породообразование, сохранение генофонда животных, биотехнология

Вступ. Доктор сільськогосподарських наук, професор, академік Української академії аграрних наук, заслужений діяч науки і техніки України Валерій Петрович Буркат (1939–2009 рр.) здійснив істотний внесок у розвиток селекції, генетики та біотехнології у тваринництві другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Його зусиллями закладено фундамент біотехнологічної селекції та сучасної теорії породотворення, обґрунтовано комплексну систему інтенсивної селекції плідників, ефективні методи збереження генофонду порід, удосконалено систему організації й планування племінної роботи.

Народився вчений 27 лютого 1939 р. у м. Барвінкове Харківської області. З його спогадів дізнаємося, що дитинства він, як і переважна більшість його ровесників, не знав. «Страхіття війни, голодомор 1946–1947 років, безкінечні черги за хлібом, борошном, цукром, напівроздягнене животіння і на загал – злиденне існування. Дуже раннє залучення до нелегкої фізичної праці». У дитинстві мав два захоплення – математика і голуби, розводячи яких, він досить рано зрозумів зміст терміну «народна селекція» [6].

У 1956 році Валерій Петрович вступив до Київського ветеринарного інституту. Проте вже наступного року у зв'язку із заснуванням Української академії сільськогосподарських наук та приєднанням закладу до її учбової частини, перейшов на зоотехнічний факультет, який закінчив з відзнакою у 1961 році. Йому поталанило слухати курси лекцій видатних учених М. А. Кравченка, К. Б. Свечина, М. М. Колесника, П. Д. Пшеничного, Д. К. Міхновського, пройти річну науково-виробничу практику в Українському науково-дослідному інституті тваринництва степових районів ім. М. Ф. Іванова «Асканія-Нова», де закінчив відому асканійську Вищу школу бонітерів. Дипломну роботу виконав з проблеми метизації худоби червоної степової породи. Все це безперечно вплинуло на формування наукового світогляду вченого [2].

По закінченню академії В. П. Буркат працює зоотехніком-селекціонером племрадгоспу «Комсомолець Полісся» Чорнобильського району Київської області, де вивчає генеалогію та розробляє низку ефективних заходів з поліпшення племінних та продуктивних якостей однієї із найбільш поширених того часу порід великої рогатої худоби – білоголової української [23].

Впродовж 1962–1970 років працює зоотехніком, головним зоотехніком-селекціонером

Республіканського тресту племзаводів і племрадгоспів УРСР. Найбільшим здобутком ученого на цьому етапі була розробка та запровадження на виробництві двох оригінальних проектів. Зокрема, у племзаводі ім. Декабристів Полтавської області було збудовано єдину в країні станцію контрольної відгодівлі свиней з індивідуальним обліком витрат кормів та енергії росту [22]. У племзаводі «Старий Коврай» Черкаської області спільно з директором В. П. Корчемним і головним зоотехніком П. Б. Духовним вперше в історії зібрали поголів'я нетелей із провідних племзаводів симентальської породи і провели експеримент за аналогічних умов з визначення племінної цінності плідників за рівнем продуктивності та придатністю до машинного доїння їхніх дочок [3].

У 1963 році Валерій Петрович вступає до аспірантури Науково-дослідного інституту тваринництва Лісостепу і Полісся УРСР, де під науковим керівництвом відомого вченого Ф. Ф. Ейснера підготував і 1969 року захистив кандидатську дисертацію на тему: «Продуктивные, племенные качества и роль коров-рекордисток в совершенствовании крупного рогатого скота симментальской породы» [5, 13].

Майже два роки (1970–1971) очолював відділ з племінної роботи Міністерства радгоспів УРСР. Але й за цей короткий термін йому вдалося запровадити низку нових розробок з племінної справи у кількох господарствах [21]. Напрями наукових досліджень вченого на цьому етапі – удосконалення технологічних якостей великої рогатої худоби, планування племінної справи, оптимізація системи лінійного розведення за умов чистопорідного розведення.

У 1971 р. Валерія Петровича запрошують на посаду інструктора, завідувача сектору тваринництва сільгоспвідділу ЦК Компартії України. Надто часті й тривалі відрядження дають змогу ґрунтовно вивчити стан сільського господарства у всіх областях України, познайомитись з багатьма фахівцями найвищої кваліфікації, що стали основою для подальшої трудової діяльності [6]. На цьому етапі пріоритетними були такі напрями наукової діяльності вченого, як удосконалення симентальської породи, племінна робота за спеціалізації господарств, роль і племінне використання рекордисток, оптимізація системи лінійного розведення, розробка ефективних методів оцінки плідників тощо.

З 1980 року творча та професійна діяльність В. П. Бурката тісно переплелися з Інститутом розведення і генетики тварин, де він упродовж десяти років працював заступником директора з наукової роботи. Саме в ці роки він став одним із ініціаторів та організаторів широкомасштабного кардинального перетворення вітчизняного генофонду порід. Розробив новий принцип селекції на основі замкнених заводських або міжзаводських популяцій, який дав можливість концентровано насичувати стада племзаводів спадковістю найцінніших плідників та самиць, локалізувати певну генну структуру, водночас зберігаючи і навіть збільшуючи генетичну варіабельність. В. П. Буркат запропонував комплексну систему інтенсивної селекції плідників, яка повністю відповідає міжнародно визнаним підходам і критеріям, передбачає використання кращих за походженням бугайців у провідних племзаводах, обґрунтував сучасне бачення поняття «порода», що з позицій системного підходу дало змогу глибше пізнати цей складний феномен, відмовитися від її догмату, як єдино можливої системної одиниці, увів до наукового обігу поняття «синтетична популяція» та «синтетична лінія» [8, 9].

Черговим звершенням цього етапу став захист 1989 року у Всесоюзному інституті розведення і генетики тварин докторської дисертації за темою “Методы преобразования симментальского скота на основе использования генофонда голштинской породы”, який відбувся [1, 10].

У 1990 році Валерій Петрович виконував обов'язки вченого секретаря секції тваринництва і ветеринарії Південного відділення ВАСГНІЛ. Наступні три роки був виконавчим директором, головою Президії виробничо-наукової асоціації з тваринництва «Україна». Обіймаючи посаду генерального директора Національного об'єднання по племінній справі у тваринництві – головного державного племінспектора України (1993–1996), ініціював розробку і реалізацію Генеральної схеми розміщення та раціонального використання племінних ресурсів країни. Принципи її побудови ґрунтувалися на поєднанні наявного в Україні генофонду сільськогосподарських тварин із кращим селекційним матеріалом інших країн, генетичні здобутки яких учений

вивчав на фермах, в асоціаціях та наукових центрах Австрії, Болгарії, Великобританії, Голландії, Канади, Німеччини, Польщі, США, Угорщини, Франції, Швейцарії. Йому вдалося зберегти цілісні майнові комплекси всіх 124 племінних підприємств України, добитися концентрації кращих племінних ресурсів на провідних селекційних центрах, перепрофілювання дрібних станцій штучного осіменіння на репродуктори елітного маточного поголів'я великої рогатої худоби, свиней і овець та створення державних заводських конюшень. В. П. Буркат також очолив творчу роботу з розроблення «Закону про племінне тваринництво». У подальшому для формування широкого спектру нормативної документації з племінної справи, поновлення видання Державних книг племінних тварин, забезпечення діяльності селекційних центрів європейського зразка на вченого покладено обов'язки генерального директора створюваного Державного науково-виробничого концерну «Селекція». У цей час його обирають членом-кореспондентом (1993), а згодом академіком (1995) та віце-президентом (1996) Української академії аграрних наук [18].

За розроблення методів і виведення української червоно-рябої молочної породи великої рогатої худоби 1993 року йому присуджено Державну премію України в галузі науки і техніки, за цикл теоретичних робіт 1963–1995 років – премію УААН «За видатні досягнення в аграрній науці», 1996 року – нагороджений Почесною відзнакою Президента України, 1997 року – відзначений премією В. Я. Юр'єва Національної академії наук України [20].

З 2002 року Валерій Петрович Буркат – директор Інституту розведення і генетики тварин. Завдячуючи його зусиллям, інститут ствердився остаточно як головний науково-методичний та координаційний центр з розведення тварин, здобув статус лідера вітчизняної зоотехнічної науки. Безперечною заслугою вченого було й те, що заклад атестований як селекційний центр з проблем тваринництва, підприємство з оцінки якості молока, трансплантації ембріонів, ліцензований на проведення господарської діяльності з проведення генетичної експертизи походження та аномалій худоби, а також на зберігання і реалізацію племінних (генетичних) ресурсів.

В. П. Буркат приділяв значну увагу збереженню та раціональному використанню племінних ресурсів. Як керівник науково-технічної програми «Збереження генофонду сільськогосподарських тварин», затвердженої Президією УААН, він впроваджував низку заходів. Першим кроком була реконструкція та планомірне поповнення банку генетичних ресурсів Інституту розведення і генетики тварин, завдяки чому йому надано статус наукового об'єкта, що становить національне надбання. За ініціативи вченого на базі цього закладу розроблено теоретичні та методологічні засади сучасної стратегії збереження генетичного різноманіття сільськогосподарських тварин, які ґрунтуються на поєднанні комплексу селекційних, генетичних, біотехнологічних та організаційно-економічних чинників.

9 листопада 2009 року життя відомого вченого у галузі селекції, генетики і біотехнології, талановитого організатора та новатора аграрної науки та виробництва обірвалося. У рік 80-річчя від дня народження Валерія Петровича Бурката вважаємо за моральний обов'язок ще раз згадати сторінки біографії, найважливіші здобутки з творчого доробку відомого вченого, патріота і громадського діяча, що і стало **метою** цієї публікації.

Матеріали та методи досліджень. Авторами використано спеціальні історичні (предметно-хронологічний, історично-порівняльний), загальнонаукові (аналітично-синтетичний, логічний, системний), біографічний та джерелознавчий методи. Джерельна база дослідження охоплює широке коло матеріалів, основу яких складають архівні документи та першоджерела, наукові праці (публікації), матеріали доповідей та спогади колег про талановитого вченого.

Результати досліджень. За ініціативою та безпосередньою участю Валерія Петровича Бурката, виходячи з потреб сучасності, була розроблена новітня теорія породоутворення, системна концепція породи, синтетичних популяцій і синтетичних ліній та біотехнологічної селекції. Головними концепціями цієї теорії та деякими основними практичними засобами її реалізації є такі [6, 15, 17, 19]:

- Відмова від догмату породи як єдино можливої системної одиниці.
- Теоретичне обґрунтування і впровадження у практику діяльності племзаводів і племпідприємств біозоотехнічної системної одиниці “синтетична популяція”.

- Усвідомлення того факту, що вирішальний вплив на певний масив худоби справляє не ефемерна порода, а заводські стада, лінії та родини.
- Періодична розробка за відповідними регіонами моделей бажаного типу худоби як мети селекції.
- Заперечення масті тварин та належності їх до порід як лімітуючих ознак селекції.
- Визнання того, що у синтетичній популяції важливим діючим чинником, поряд зі штучним, є природний добір.
- Прийняття єдиних ростових стандартів ремонтного молодняку для племінних і товарних господарств.
- Перехід від присвоєння плідникам категорій “поліпшувачів” до пошуку бугаїв-преферентів із гарантованою реальною продуктивністю дочок на певному високому рівні.
- Створення науково-виробничих селекційно-обчислювальних центрів із застосуванням сучасних ПЕОМ та їх мережі, з оптимальним поєднанням “людина – ЕОМ” в усіх ланках селекційного процесу.
- Щорічне проведення виставок племінної худоби з висококваліфікованою експертною оцінкою.
- Всебічна розробка теоретичних і технологічних аспектів біотехнології, клітинної та генної інженерії за усвідомлення і запобігання можливих негативних наслідків втручання людини у природний процес відтворення тварин, клітинних та генних структур.

Зважаючи на нові дослідження з питань теорії селекції та породоутворення, при розробці та реалізації програм створення нових конкурентоспроможних порід і типів молочної худоби в Україні за участі В. П. Бурката було реалізована низка непередбачених класичною схемою відтворювального схрещування оригінальних підходів і методів, які вперше були апробовані при виведенні українських червоно- та чорно-рябої молочних порід [12, 16]. Найважливішими з них є такі [6, 15, 17, 19].

- Частка кровності за поліпшувальною породою у тварин створюваної породи визначалась дійсно як умовна (орієнтовна). Головними критеріями їх відповідності новій породі під час відтворювального схрещування і апробації були продуктивність, екстер'єр та інші селекційні ознаки
- Залучення мережі племінних господарств вихідних порід до породотворного процесу здійснено з першопочатків відтворювального схрещування, що значно прискорило і підвищило його результативність.
- Роботи у племінній і товарній частинах створюваних порід і типів проводились паралельно й одночасно. При цьому, особливо у товарних господарствах, широко використовували кращих напівкровних бугаїв. Селекцію здійснювали за умови категоричної відмови від зворотного схрещування.
- Теоретично обґрунтовано і широко застосовано закладення заводських ліній на початку створення порід і типів на кращих чистопорідних бугаїв-лідерів поліпшувальних порід із урахуванням їх оцінки за потомством. Для одержання продовжувачів цілеспрямовано і планово застосовували тісний інбридинг на родоначальників, що сприяло консолідації ліній та споріднених груп і міжлінійній генотиповій і фенотиповій диференціації, тобто генеалогічній структуризації порід і типів.
- Оцінку бугаїв за продуктивністю дочок проводили з використанням сучасної методики коригування на вплив систематичних чинників довкілля і порівнянням дочок і ровесниць однакової умовної кровності.
- Внутрішньопорідні типи формували з урахуванням зональних особливостей вихідних материнських порід та ступеня участі в їх виведенні батьківських (поліпшувальних). Заводські типи створювали не в одному, а в декількох племінних господарствах з розведенням однотипної заводської худоби спільними методами з використанням тих само плідників.
- Селекційна робота проводилась і проводиться за принципом “відкритої” системи з постійним залученням генофонду як поліпшувальної породи, так і лідерів кінцевої структури за умовною кровністю з інших країн і зон.

➤ Практична робота авторів селекційних досягнень супроводжувалась розробкою і реалізацією перспективних планів і програм племінної роботи, планів підбору, впровадженням сучасних систем оцінки за типом, добору за селекційними ознаками, вирощування ремонтного молодняку, імуногенетичного моніторингу, проведенням породовипробування тощо.

Завдяки розробці і впровадженню зазначених нетрадиційних методичних підходів та організаційних заходів генезис нових вітчизняних молочних порід і типів прискорено на 2-3 покоління.

Серед ґрунтовних розробок Валерія Петровича Бурката слід також відзначити такі [6]:

- розробка сучасних методів одержання “на замовлення”, вирощування, випробування, оцінки і використання плідників;
- опрацювання методів ідентифікації та об’єктивної незалежної оцінки фено- і генотипу племінних тварин;
- розробка нових вікових ростових стандартів для ремонтного молодняку, відповідних систем і схем його вирощування;
- підготовка пропозицій щодо методів збереження генофонду традиційних локальних порід через визначення господарств-резерватів, спермо-, ембріо- та генобанків;
- нові аспекти використання кросбридингу та інбридингу при виведенні порід і типів сільськогосподарських тварин;
- ініціювання та теоретичне обґрунтування створення синтетичних популяцій і синтетичних ліній;
- започаткування нової для тваринництва науки – біотехнологічної селекції та теоретичне визначення основних її напрямків.

Системна концепція породи дала можливість більш кваліфіковано вести роботу з вдосконалення продуктивних і племінних якостей тварин. Пізнання породи з позиції її системного статусу дало змогу використовувати (завдяки принципу ізоморфізму) ряду закономірностей, властивих системам взагалі. Складання математичної моделі породи як системи, її оптимальна параметризація, встановлення залежності між введеними параметрами, виділення підсистем і визначення їх ієрархії, як і кінцева фіксація мети і критеріїв, – усе це викликало критичний підхід до існуючої парадигми зоотехнічного мислення у вченні про породу [6].

В. П. Буркатом було сформульовано нове теоретичне визначення поняття “порода”: Порода є продуктом людської праці з певним масивом тварин. Вона виникає і прогресує під впливом конкретних соціально-економічних факторів у певних ґрунтово-кліматичних та господарських умовах внаслідок тривалої, систематичної і цілеспрямованої селекційної роботи. Тварини, що входять до складу породи, повинні становити достатньо великий масив, мати спільність походження, консолідовані породні ознаки (тип, екстер’єр, продуктивність). Порода має заводську структуру (внутрішньопорідні типи, заводські лінії та родини), консолідованість і водночас варіабельність за господарськи корисними ознаками, придатність до певної технології утримання. Для прогресивного розвитку породи слід застосовувати цілеспрямовані добір і підбір, забезпечити оптимальні умови годівлі і утримання, проводити єдину державну ідентифікацію, оцінку племінної цінності тварин та визначення рівня їх продуктивності і якості продукції через незалежну експертизу, управляти породою за допомогою комп’ютерної інформаційної бази даних, племінних книг, публічних виставок, виводок і аукціонів, співствалення висновків фахівців щодо status quo породи і методів подальшої роботи.

Під керівництвом і за безпосередньої участі академіка В. П. Бурката розроблено і запроваджено у практику господарств технологічні проекти “Вирощування ремонтного молодняку”, “Годівля і роздоювання високопродуктивних корів”, модифіковану схему великомасштабної селекції, селекційно-генетичну програму вдосконалення симентальської породи, рекомендації з вирощування голштинських корів, програму виведення української червоно-рябої молочної породи тощо [4].

Валерій Петрович є співавтором першої, апробованої на теренах незалежної України, української червоно-рябої молочної породи, а також українських чорно-рябої, червоної та бурої молочних, волинської, поліської і південної м’ясних порід, а також їхніх структурних одиниць (внутрішньопородних типів, заводських ліній і родин).

Значну роль у забезпеченні масштабності породного перетворення скотарства відіграла організована ним система щорічної комісійної оцінки племінних плідників на племпідприємствах України, а також виставки «Агро», на яких Валерій Петрович був спочатку заступником голови, а потім співголовою державної експертної комісії [4].

Зусиллями вченого отримали більшу спрямованість роботи з генетики та біотехнології, стали надійним підґрунтям для подальшого розгортання селекційних досліджень. В. П. Буркат уперше задекларував витоки нової науки – біотехнологічної селекції, яка виникла на стику селекції, генетики, біотехнології та кібернетики і в недалекому майбутньому сприятиме одержанню тварин «на замовлення» від певних батьків з бажаними екстер'єрними, інтер'єрними та господарськими характеристиками. Нова галузь знань відкриває перспективи для запобігання глобальній продовольчій кризі, ліквідації тяжких хвороб людей і тварин [7, 11].

Як науковий керівник програми “Збереження генофонду сільськогосподарських тварин”, В. П. Буркат ініціював реконструкцію та планомірне поповнення банку генетичних ресурсів Інституту розведення і генетики тварин, завдяки чому йому надано статус наукового об'єкта, що становить національне надбання. За ініціативи вченого розроблено теоретичні та методологічні засади сучасної стратегії збереження генетичного різноманіття сільськогосподарських тварин, які ґрунтуються на поєднанні комплексу селекційних, генетичних, біотехнологічних та організаційно-економічних засад [14].

Низка розробок зі збереження вітчизняного генофонду тварин, представлена вченим, є дійовою відповіддю міжнародному співтовариству на заклик FAO до всіх країн світу про необхідність якнайшвидшої розробки і початку реалізації «Глобального плану дій щодо підтримання та розвитку генетичних ресурсів тваринництва» в нашій країні. Завдяки зусиллям Валерія Петровича українські вчені водночас із Францією, Іспанією та Німеччиною розробили, прийняли на урядовому рівні свою державну програму підтримки вітчизняного біорізноманіття. Тим самим був зроблений істотний внесок у світову скарбницю ефективного інструментарію у вирішенні глобальної проблеми охорони генетичної різноманітності сільськогосподарських тварин [4].

Однією із найбільш вагомих заслуг вченого було заснування в 1980 р. на базі Інституту розведення і генетики тварин наукової школи “Селекція і біотехнологія у тваринництві”. В. П. Буркат підготував 13 докторів і 18 кандидатів наук. Серед його учнів – відомі вчені, зокрема академіки НААН М. І. Башенко, В. І. Ладика, Ю. Ф. Мельник, С. І. Ковтун, члени-кореспонденти НААН С. Ю. Рубан, Ю. П. Полупан, доктори сільськогосподарських наук О. Ф. Хаврук, В. І. Антоненко, С. Л. Войтенко, А. М. Дубін, В. Т. Сметанін, В. В. Дзіцюк, К. В. Копилов та інші [5].

В. П. Буркат розгорнув активну діяльність як відповідальний редактор міжвідомчого тематичного наукового збірника «Розведення і генетика тварин», член редколегії збірника «Молочне і м'ясне скотарство», галузевих журналів «Вісник аграрної науки», «Біологія тварин», «Тваринництво України», реферативного журналу «Агропромисловий комплекс України», редактор відділу «Сільське господарство» Енциклопедії сучасної України, а також інших наукових і науково-виробничих збірників з проблем тваринництва. Вчений був віце-президентом Українського товариства генетиків і селекціонерів ім. М. І. Вавилова, членом Науково-технічної ради Міністерства аграрної політики і продовольства України, головою спеціалізованої вченої ради із захисту докторських і кандидатських дисертацій при Інституті розведення і генетики тварин УААН та ін.

Науковий доробок вченого вражає своєю численністю та різносторонністю тематики – це більш ніж 900 наукових праць, серед яких 40 монографій, 74 програми селекції у скотарстві для регіонів, племзаводів і племпідприємств України, біля 50 методичних рекомендацій, технологічних проектів, інструкцій, положень, правил, державних стандартів, 24 авторські свідоцтва і патенти, 6 науково-популярних фільмів тощо [6].

Академік В. П. Буркат неодноразово наголошував, що поступ зоотехнічної науки неможливий без оволодіння науковцями сучасними знаннями з теорії та методології, постійного вдосконалення її методичного апарату. Валерій Петрович започаткував практику проведення

щорічних наукових конференцій та дискусій в інституті, де в особливій атмосфері творчості виносилися на розгляд найбільш актуальні проблеми селекції, генетики та біотехнології в тваринництві, відшліфовувалися нові оригінальні підходи, теорії та концепції.

Варто відмітити, Валерій Петрович був не лише талановитим, непересічним ученим, мудрим керівником, невтомним дослідником і популяризатором національної науки, а й гідним громадянином та патріотом, якому «боліло за свою Україну», який завжди дбав про збереження національної пам'яті, розбудову української держави, відродження національної науки. Цій проблемі він присвятив окремий цикл монографій та публіцистичних статей [4].

В. П. Буркат – відомий громадський діяч, який відстоював національну ідею на всіх рівнях впливу: як співзасновник історико-біографічної серії “Українські вчені-аграрії ХХ століття”, ініціатор низки енциклопедичних, довідкових та бібліографічних видань, редактор науково-тематичних часописів, автор фундаментальних наукових узагальнюючих праць та ін. Ученого цікавило буквально все, починаючи від витоків свого роду (чи ще хто міг похвалитися знанням свого родоводу з часів Хмельниччини – понад 350 років!) до історії нашої країни. Особливий інтерес у нього викликала доба козацько-гетьманської держави, того невеликого острівка у морі несправедливості та свавілля, де українському народові вдалося зберегти свої докорінно ментальні риси: волелюбність, патріотизм, героїзм, високу життєздатність, гострий розум та ін. Неодноразово наголошував на фрагментарності та завуальованості радянської історії, яка ігнорувала цілу низку українських імен, не зрідка фальсифікувала події та факти. Тому за часів незалежності України поставив собі за мету зробити якомога більше для історичної реконструкції ряду подій та фактів, здолання несправедливих і поверхневих оцінок, повернення незаслужено забутих імен, збереження національних раритетів [5].

Висновки: 1. У розвиток аграрної науки в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ століть визначальний внесок зробив доктор сільськогосподарських наук, професор, академік УААН, двічі лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки Валерій Петрович Буркат. З іменем ученого пов'язані конструктивні здобутки та рішення, які визначили подальший розвиток сільськогосподарської дослідної справи у тваринництві України на кілька десятиріч уперед – фундація сучасної теорії та методології породотворення, декларація нової галузі знань біотехнологічної селекції, актуалізація проблеми збереження генофонду тварин тощо.

2. Академіком УААН В. П. Буркатом розроблені концептуальні аспекти породотворення в скотарстві, обґрунтовані генетичні та біотехнологічні засади розвитку селекції сільськогосподарських тварин, доведена доцільність проведення комплексного генетичного моніторингу як однієї із визначальних умов при виведенні нових та вдосконаленні існуючих порід великої рогатої худоби. Учений заклав фундамент нової комплексної галузі знань – біотехнологічної селекції, визначив основні компоненти її структурного статусу та опрацював нові теоретичні підходи до організації селекційного процесу з урахуванням практичного використання біотехнологічних методів.

3. В. П. Буркат ініціював розробку концепції створення й розміщення генофондових об'єктів, визначив їхнє призначення у системі збереження генетичних ресурсів сільськогосподарських тварин, обґрунтував значення генофондових банків як основної ланки збереження сільськогосподарських тварин.

4. Низка публіцистичних робіт академіка Валерія Петровича Бурката засвідчують його щире любов до України, її народу та історії, активну позицію патріота і громадського діяча.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Архів Інституту розведення і генетики тварин, особова справа № 1313, 68 арк.
2. Башенко, В. Академік УААН В. П. Буркат – видатний учений у галузі тваринництва, громадський діяч, історик аграрної науки / В. Башенко // Історія української науки на межі тисячоліть. – К., 2009. – Вип. 42. – С. 9–15.
3. Башенко, В. М. Академік УААН В. П. Буркат – фундатор сучасної методології породотворення у скотарстві / В. М. Башенко // Розведення і генетика тварин. – К. : Аграрна наука, 2010. – Вип. 44. – С. 36–40.

4. Башченко, М. І. Академік В. П. Буркат – визнаний учений-селекціонер у тваринництві, організатор аграрної науки, громадський діяч / М. І. Башченко, М. В. Гладій // Розведення і генетика тварин. – Вінниця, 2016. – Вип. 51. – С. 7–13.
5. Бородай, І. С. Слово про Вчителя / І. С. Бородай // Розведення і генетика тварин. – К. : Аграрна наука, 2009. – Вип. 43. – С. 3–10.
6. Буркат Валерій Петрович: біобібліографічний покажчик наукових праць за 1963-2008 роки / Уклад. В. І. Фасоля, С. І. Ковтун. – 2-ге вид., доп. – К. : Аграрна наука, 2009. – 309 с.
7. Буркат, В. Біотехнологічна селекція: етичні аспекти / В. Буркат, В. Кузнецов // Тваринництво України. – 1998. – № 4. – С. 17–19.
8. Буркат, В. П. Концепции термина «порода» / В. П. Буркат // Методики научных исследований по селекции в скотоводстве. – К., 1984. – Ч. 1 – С. 151–156.
9. Буркат, В. П. Методи створення синтетичних ліній молочної худоби / В. П. Буркат // Вісник сільськогосподарської науки. – 1985. – № 3. – С. 59–62.
10. Буркат, В. П. Методы преобразования симментальского скота на основе использования генофонда голштинской породы : автореф дис. ... доктора с.-х. наук / В. П. Буркат; [ВНИИ разведения и генетики животных]. – Ленинград – Пушкин, 1989. – 48 с.
11. Буркат, В. П. О теории селекции в связи с возможностями биотехнологии / В. П. Буркат // Состояние и перспективы развития биотехнологии в животноводстве : тез. докл. респ. науч. конф. / ВАСХНИЛ, Южн. отд.-ние. – Х., 1988. – С. 115.
12. Буркат, В. П. Проблеми теорії і практики племінної справи у тваринництві / В. П. Буркат // Вісник аграрної науки. – 2002. – № 3. – С. 5–9.
13. Буркат, В. П. Продуктивные, племенные качества и роль коров-рекордисток в совершенствовании крупного рогатого скота симментальской породы : автореф дис. ... канд. с.-х. наук / В. П. Буркат; [НИИ животноводства Лесостепи и Полесья УССР]. – Харьков, 1969. – 26 с.
14. Буркат, В. П. Розведення тварин і збереження їхнього генофонду / В. П. Буркат // Вісник аграрної науки. – 2006. – № 3–4. – С. 100–105.
15. Буркат, В. П. Трансформація теорії породоутворення у працях українських учених / В. П. Буркат, Ю. П. Полупан // Вісник аграрної науки. – 2006. – № 12. – С. 73–79.
16. Генезис порід худоби в Україні / М. В. Зубець, В. П. Буркат, М. Я. Єфіменко, О. Ф. Хаврук // Нові методи селекції і відтворення високопродуктивних порід і типів тварин : матеріали наук.-вироб. конф. – К., 1996. – С. 3–8.
17. Генетика і селекція у скотарстві / М. В. Зубець, В. П. Буркат, М. Я. Єфіменко, Ю. П. Полупан // Генетика і селекція в Україні на межі тисячоліть. – К. : Логос, 2001. – Т. 4. – С. 181–198.
18. Зубець, М. В. Доктор сільськогосподарських наук, професор, академік УААН В. П. Буркат – фундатор новітньої теорії та методології зоотехнічної науки в Україні / М. В. Зубець, Ю. Ф. Мельник, І. В. Гузев // Методологія наукових досліджень з питань селекції, генетики та біотехнології у тваринництві : матеріали наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті акад. В. П. Бурката. – К. : Аграрна наука, 2010. – С. 3–5.
19. Зубець, М. В. Про радикальний перегляд теорії селекції / М. В. Зубець, В. П. Буркат // Вісник сільськогосподарської науки. – 1987. – № 11. – С. 80–82.
20. Хаврук, О. Ф. Буркат Валерій Петрович / О. Ф. Хаврук // Вчені-селекціонери у тваринництві. – К. : Аграрна наука, 1997. – С. 23–28.
21. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО), ф. 4860, оп. 4, спр. 234, 92 арк.
22. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО), ф. 5022, оп. 1, спр. 728, 109 арк.
23. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО), ф. 5022, оп. 1, спр. 889, 157 арк.

REFERENCES

1. *Arkhiv Instytutu rozvedennya i henetyky tvaryn – Archive of the Institute of Animal Breeding and Genetics. Osobova sprava – personal affair № 1313, 68 (in Ukrainian).*
2. Bashchenko, V. 2009. Akademik UAAN V. P. Burkat – vydatnyy uchenyy u haluzi tvarynnytstva, hromads'kyi diyach, istoryk ahrarnoyi nauky – Academician of UAAS V. P. Burkat – a prominent scientist in the branch of animal husbandry, social activist, historian of agricultural science. *Istoriya ukrayins'koyi nauky na mezhi tysyacholit'* – *History of Ukrainian science at the turn of the millennium*. Kyiv, 42:9–15 (in Ukrainian).

3. Bashchenko, V. M. 2010. Akademik UAAN V. P. Burkat – fundator suchasnoyi metodolohiyi porodotvorenniya u skotarstvi – Academician of the UAAS V. P. Burkat is founder of modern methodology of breed creation in cattle. *Rozvedennya i henetyka tvaryn – Animal Breeding and Genetics*. Kyiv, Ahrarna nauka, 44:36–40 (in Ukrainian).
4. Bashchenko, M. I., and M. V. Hladiy. 2016. Akademik V. P. Burkat – vyznanyy uchenyy-selektsoner u tvarynnytstvi, orhanizator ahrarnoyi nauky, hromads'kyi diyach – Academician V.P. Burkat – recognized scholar-breeder in animal husbandry, organizer of agrarian science, public figure. *Rozvedennya i henetyka tvaryn – Animal Breeding and Genetics*. Vinnytsya, 51:7–13 (in Ukrainian).
5. Boroday, I. S. 2009. Slovo pro Vchytelya – A word about the scientist. *Rozvedennya i henetyka tvaryn – Animal Breeding and Genetic*. Kyiv, Ahrarna nauka, 43:3–10 (in Ukrainian).
6. 2009. *Burkat Valeriy Petrovych – Burkat Valeryi Petrovych: biobibliohrafichnyy pokazhchyyk naukovykh prats' za 1963-2008 roky – Bibliography of scientific papers in 1963–2008*. Kyiv, Ahrarna nauka, 309. (in Ukrainian).
7. Burkat, V., and V. Kuznyetsov. 1998. Biotekhnolohichna selektsiya: etychni aspekty. – Biotech selection: ethical aspects. *Tvarynnytstvo Ukrayiny – Livestock of Ukraine*. 4:17–19 (in Ukrainian).
8. Burkat, V. P. 1984. Kontseptsyyi termyna «poroda» – Concept of the term «breed». *Metodyky nauchnykh yssledovanyy po selektsyyi v skotovodstve – Research techniques in cattle breeding*. Kiev, 1:151–156 (in Russian).
9. Burkat, V. P. 1985. Metody stvorenniya syntetychnykh liniy molochnoyi khudoby – Methods for creating synthetic lines of dairy cattle. *Visnyk sil's'kohospodars'koyi nauky – Agrarian Science Bulletin*. 3:59–62 (in Ukrainian).
10. Burkat, V. P. 1989. *Metody preobrazovaniya simmental'skogo skota na osnove ispol'zovaniya genofonda golshtinskoy porody – Methods of simmental cattle conversion based on the use of the Holstein gene pool* : avtoref. dis. ... doktora s.-kh. nauk – abstract of dis. ... doctor of agricultural sciences : 06.02.01 [VNII razvedeniya i genetiki zhivotnykh – Institute of breeding and genetics of animals]. – Leningrad – Pushkin, 48 (in Russian).
11. Burkat, V. P. 1988. O teorii selektsii v svyazi s vozmozhnostyami biotekhnologii – About selection theory in connection with the possibilities of breeding. *Sostojanie i perspektivy razvitija biotekhnologii v zhivotnovodstve – State and prospects of biotechnology in animal husbandry*. Kharkov, 115 (in Russian).
12. Burkat, V. P. 2002. Problemy teorii i praktyky plemynnoyi spravy u tvarynnytstvi – Problems of the theory and practice of tribal affairs in livestock. *Visnyk ahrarnoyi nauky – Bulletin of Agrarian Science*. 3:5–9 (in Ukrainian).
13. Burkat, V. P. 1969. *Produktivnyye, plemennyye kachestva i rol' korov-rekordistok v sovershenstvovanii krupnogo rogatogo skota simmental'skoy porody – Productive, breeding qualities and the role of cows-records in the improvement of Simmental cattle* : avtoref. dis. ... kand. s.-kh. nauk – abstract of dis. ... candidate of agricultural sciences : 06.02.01. – Khar'kov, 26 (in Russian).
14. Burkat, V. P. 2006. Rozvedennya tvaryn i zberezheniya yikhnoho henofondu – Animal breeding and its gene pool conservation. *Visnyk ahrarnoyi nauky – Agrarian Science Bulletin*. 3–4:100–105 (in Ukrainian).
15. Burkat, V. P., and Yu. P. Polupan. 2006. Transformatsiya teorii porodotvorenniya u pratsyakh ukrayins'kykh uchenykh – Transformation of the theory of rock formation in the works of Ukrainian scholars. *Visnyk ahrarnoyi nauky – Agrarian Science Bulletin*. 12:73–79 (in Ukrainian).
16. Zubets', M. V., V. P. Burkat, M. Ya. Yefimenko, and O. F. Khavruk. 1996. Henezys porid khudoby v Ukrayini – Genesis of livestock in Ukraine. *Novi metody selektsiyi i vidtvorenniya vysokoproduktyvnykh porid i typiv tvaryn – New methods of selection and reproduction of high-yielding breeds and types of animals*. Kyiv, 3–8 (in Ukrainian).
17. Zubets' M. V., V. P. Burkat, M. Ya. Yefimenko, and Yu. P. Polupan. 2001. Henetyka i selektsiya u skotarstvi – Genetics and breeding in cattle breeding. *Henetyka i selektsiya v Ukrayini na mezhi tysyacholit' – Genetics and breeding in Ukraine at the turn of the millennium*. K. : Lohos, 4:181–198 (in Ukrainian).
18. Zubets', M. V., Yu. F. Mel'nyk, and I. V. Huzhev. 2010. Doktor sil's'kohospodars'kykh nauk, profesor, akademik UAAN V. P. Burkat – fundator novitn'oyi teorii ta metodolohiyi zootekhnichnoyi nauky v Ukrayini – Doctor of agricultural sciences, professor, academician of the UAAS V. P. Burkat – founder of the modern theory and methodology of animal science in Ukraine. *Metodolohiya naukovykh doslidzhen' z pytan' selektsiyi, henetyky ta biotekhnolohiyi u tvarynnytstvi – The methodology of research on breeding, genetics and biotechnology in animal*. Kyiv, Ahrarna nauka, 3–5 (in Ukrainian).
19. Zubets', M. V., and V. P. Burkat. 1987. Pro radykal'nyy perehlyad teorii selektsiyi – On the radical review of the theory of selection. *Visnyk sil's'kohospodars'koyi nauky – Bulletin of Agricultural Science*.

11:80–82 (in Ukrainian).

20. Khavruk, O. F. 1997. Burkat Valeriy Petrovych – Burkat Valeriy Petrovych. *Vcheniselektionery u tvarynnytstvi – Scientists in animal breeding*. Kyiv, Ahrarna nauka, 23–28 (in Ukrainian).

21. *Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnya Ukrayiny (TSDAVO) – Central state archive of the supreme power and administration of Ukraine (CEDAWO)* : f. 4860, op. 4, 234:92 (in Ukrainian).

22. *Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnya Ukrayiny (TSDAVO) – Central state archive of the supreme power and administration of Ukraine (CEDAWO)* : f. 5022, op. 1, 728:109 (in Ukrainian).

23. *Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnya Ukrayiny (TSDAVO) – Central state archive of the supreme power and administration of Ukraine (CEDAWO)* : f. 5022, op. 1, 889:157 (in Ukrainian).

